

© Алаликіна О.М.

Алаликіна О.М., аспірант Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського»

УДК 316.46

ІНТЕРАКЦІЯ ПОЛІТИЧНИХ ЕЛІТ У СУЧАСНИХ УМОВАХ: СПЕЦИФІКА ТА ХАРАКТЕРИСТИКА

Статтю присвячено актуальній проблемі політичної теорії та практики – інтеракції (взаємодії) політичних еліт у сучасних умовах. Визначено специфіку інтеракції еліт, яка обумовлена становленням постсучасного (інформаційного) суспільства, медіатизацією політики, переходом від авторитаризму до демократичного політичного режиму. Проаналізовано характеристики інтеракції еліт в умовах демократичного транзиту.

Ключові слова: політичні еліти, політична інтеракція, інтерпретативна парадигма, інформаційне суспільство, медіакратія, політичний клас, відповідальність еліт.

ИНТЕРАКЦИЯ ПОЛИТИЧЕСКИХ ЭЛИТ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ: СПЕЦИФИКА И ХАРАКТЕРИСТИКА

Статья посвящена актуальной проблеме политической теории и практики - интеракции (взаимодействию) политических элит в современных условиях. Определена специфика интеракции элит, которая обусловлена становлением постсовременного (информационного) общества, медиатизацией политики, переходом от авторитаризма к демократическому политическому режиму. Проанализированы характеристики интеракции элит в условиях демократического транзита.

Ключевые слова: политические элиты, политическая интеракция, интерпретативная парадигма, информационное общество, медиакратия, политический класс, ответственность элит.

INTERACTION OF POLITICAL ELITES IN MODERN CONDITIONS: SPECIFIC AND CHARACTERISTICS

This article is devoted to the actual problem of political theory and practice - interaction of political elites in the modern world. The specificity of interaction of elites, which is caused by the formation of postmodern (information) society, mediatization of politics, the transition from an authoritarian to a democratic political regime. Analyzed the characteristics of interaction elites in a democratic transit.

Keywords: political elites, political interaction, interpretive paradigm, information society mediakratiya, the political class, responsible of elites.

Актуальність політологічного дослідження інтеракції еліт обумовлена тим, що на сучасному етапі розвитку політичної системи під впливом глобалізаційних процесів та інформаційних технологій відбуваються істотні зрушення у взаєминах громадянина і влади, умовах діяльності еліт, трансформації їх суспільної ролі та політичних функцій.

Варто погодитись із тим, що «Демократизація пострадянських суспільств, плюралізація політичного простору зруйнувала системно-групові зв'язки соціальної й політичної сфер суспільства, які склались протягом десятиліть».

У дослідженнях взаємодії еліт постає необхідність враховувати формування комунікативних механізмів взаємодії влади та суспільства, елітних груп, представників мас-медіа під впливом процесів медіатизації політики, плюралізації політичного простору, демократизації соціальних відносин, а також об'єктивно оцінити таке негативне явище, як безвідповідальність еліт, яка стає на заваді реалізації принципів демократичної політичної діяльності.

Дослідження феномену політичної інтеракції еліт набуває особливої актуальності у перехідні періоди, які супроводжуються кризою довіри між суспільством та владою, необхідністю пошуку механізмів підвищення ефективності діяльності еліт, демократизацією процесу прийняття та реалізації політичних рішень.

Політична еліта у науковому дискурсі інтерпретується в етично нейтральному значенні, що обумовлено історично та методологічно. По-перше, політична еліта характеризується значним впливом на владу та управління, конкуренцією за доступ до владних ресурсів, динамізмом, ієрархією.

По-друге, за своєю стуністю, політична еліта – це не лише ті, хто займає відповідні посади (еліта за формальними ознаками), а й ті, хто на різних етапах відіграє важливу роль у прийнятті політичних рішень, реалізації політичного курсу, тобто – суб'єкти політичної діяльності.

Політична теорія відзначається перманентною увагою до таких груп (правлячі верстви, аристократія, еліта, політичний клас, номенклатура, олігархія та ін.), досліджуючи проблеми ротації політичних еліт, конституційно-правові, інституційні, функціональні, комунікативні та процесуальні основи інтеракції еліт.

Серед зарубіжних авторів, які досліджують теоретичні та практичні виміри інтеракції політичних еліт в умовах демократії слід відзначити Т. Боттомора, Р. Дарендорфа, А. Лейпгарта, Й. Шумпетера, Р. Даля, Ю. Габермаса, Д. Растоу та ін.

Серед російських дослідників, які приділяють увагу взаємодії еліт у політичному просторі посткомунізму, варто відзначити праці таких авторів, як Г. Вайнштейн, О. Вишневський, А. Здравомислов, М. Ільїн, Б. Капустін, Ю. Качанов, Т. Науменко, О. Соловйов та ін.

Дослідженню ролі та функцій політичних еліт в українському суспільстві присвячено роботи В. Бебика, Є. Бистрицького, М. Головатого, В. Горбатенка, Н. Дубовик, В. Журавського, В. Кременя, В. Литвина, С. Макеєва, М. Михальченка, С. Наумкіної, М. Обушного, А. Пахарєва, В. Полохало, М. Пірен, А. Романюка, С. Рябова, Д. Табачника, В. Токовенко, Ю. Шайгородського, Ю. Шведи, П. Шляхтуна, Д. Яковлева та ін.

Системні демократичні трансформації, яких потребує Україна і які виступають декларованою метою суспільного та політичного розвитку більше двадцяти років неможливі без діалогу представників різних елітних груп, усвідомлення взаємної відповідальності опозиційних та владних еліт. Проблема взаємодії еліт в Україні актуалізується у зв'язку із історичним досвідом тоталітаризму та авторитаризму, який пережила країна у ХХ столітті.

У таких умовах проблеми світоглядних орієнтацій політичного класу, підвищення рівня політичної культури еліт та політичної активності громадян, усвідомлення місця і ролі політичної влади, відповідальності за власний раціональний вибір форм та напрямків діяльності з боку еліт стають одними із головних. Взаємодія еліт перетворюється на силове поле політичної діяльності, у який поступово втягуються усі суспільні проблеми (від мови та історії до фінансів та власності). Саме від рівня взаємодії еліт в українському суспільстві певною мірою залежить успіх демократичних перетворень.

Джерела досліджень інтеракції еліт можна знайти у роботах Конфуція, Платона, Аристотеля. У роботах давньогрецьких авторів слід відзначити наступні інтерпретації принципів взаємодії політичних еліт. По-перше, у роботах Платона поєднується евідемонізм («благо тотожне задоволенню») і раціоналізм («чеснота тотожна знанню»). Платон вважає, що дії аристократії мають підпорядковуватись принципам відповідальності та справедливості. Грецькі філософи заклали основи раціоналізму у діяльності політиків, який згодом отримав розвиток у Новий час. В межах аналізу ідеальної держави Платон наголошує на виконання кожною суспільною групою власних функцій і невтручання у функції інших суспільних груп. Грунтуючись на твердженні, що людина – це істота суспільна (політична), Аристотель пов'язує такі чесноти еліти, як відповідальність та справедливість із слугуванням не особистому, а суспільному (полісному) благу.

У добу Середньовіччя формується теологічна доктрина взаємодії еліт, з'являється феномен «цезарепапізму», як поєднання влади світської та церковної у особі імператора. Діяльність та взаємодія еліт на пряму пов'язується з моральними ідеалами християнської доктрини (зокрема, у роботах Томи Аквінського).

На наступному історичному відрізку, Н. Макіавеллі (перший модерний політичний теоретик) наголошував на незалежності взаємодії еліт від релігійних принципів та моралі. Звертаючись до правителів, Н. Макіавеллі радив їм застосовувати насильство, бути водночас левими та лисами, якщо не вдається вирішити конфлікт завдяки політиці та праву.

Філософи доби Відродження зробили великий внесок у розробку концепції взаємодії еліт завдяки опорі на ідеологію гуманізму, переорієнтації філософських інтересів з теологічних проблем на проблеми пізнання людини, суспільства і природи. У цей час домінує принцип антропоцентризму, тобто індивідуальність, оригінальність стають особливо важливими в системі моральних чеснот еліти.

Ідея розподілу влади та ротації еліт стає відмінною рисою політичних доктрин Нового часу (що виражається у творах Гуго Гроція, Джеймса Гарінгтона, Томаса Гоббса, Джона Лока, Жан-Жака Руссо, Шарля Луї Монтеск'є та ін.).

Оригінальне трактування взаємодії еліт та маси належить Ф. Ніцше, який критикує цінності гуманізму, демонструючи їх штучний характер, нівелювання особистісного потенціалу, усереднення, знищення волі до творчості та вдосконалення. Він ставить завдання переоцінки цінностей, обґрунтовує владу сильної особистості, в тому числі право еліти зневажати моральні закони.

Класичні теорії еліт Г. Моска, В. Парето та Р. Міхельса об'єднують ідеї природності суперництва еліт, конфліктів та суттєвих розбіжностей, які постійно виникають у процесі інтеракції еліт [2].

Для дослідження взаємодії політичних еліт важливою є дослідження М. Вебера легітимності політичного панування, яке обґрунтовується традиційним шляхом, харизмою лідера, або раціонально-легальними засобами політичної конкуренції. При цьому харизматичні лідери у процесі політичної взаємодії повинні обмежувати влади бюрократії, що ґрунтується на раціональному пануванні [2].

У ХХ столітті у дослідженнях взаємодії еліт актуалізуються наступні проблеми:

- монополізація політичного ринку з боку елітних груп (Й. Шумпетер);
- елімінування з політичного простору демократичних принципів ротації еліт (Р. Даль);
- загострення конфліктів між владою та суспільством (А. Лейпгарт);
- посилення конкуренції еліт (М. Олсон).

Окремо слід наголосити на відмінностях у трактуванні сутності процесу взаємодії політичних еліт у представників двох європейських моральних доктрин – лібералізму та комунітаризму.

Перший підхід зобов'язаний своїм виникненням формування сучасної концепції політичного в лоні європейської цивілізації у Новий час і традиційно відтворюється ліберальною думкою. Тут діяльність еліти та взаємодія еліт нерозривно пов'язано з правом як головною метою політичного суспільства (Дж. Ролз, Т. Нозік, Р. Дворкін та ін.).

Для античної парадигми, представників німецької класичної філософії (передусім Г.-Ф. Гегеля) та сучасних авторів комунітарної парадигми соціальних та політичних досліджень характерним є осмислення діяльності еліт в контексті орієнтації на загальне благо як вищу мету політики. Цей підхід генетично пов'язаний з ідеями античних мислителів – Платона, Аристотеля, Цицерона, і проходить через твори Г.-Ф. Гегеля до сучасних комунітаристів (Ч. Тейлор, А. Макінтайр та ін.).

У сучасних умовах інтеракція політичних еліт обумовлена наступними соціальними факторами:

- становлення інформаційного суспільства. Один із головних викликів сучасної доби полягає у тому, що соціальна основа політичної влади поступово трансформується та заміщується, або опосередковується масовими комунікативними процесами та обумовлює відповідний формат публічної інтеракції еліт, впливає на ротацію еліт;
- відмова від авторитарного стилю правління на користь механізмів здійснення влади демократичним шляхом. Усвідомлення зростаючої необхідності політичної участі індивідів у демократичному процесі призводить до міфологізації й гіперболізації ступеня їхньої участі в процесі прийнятті політичних рішень інформаційної доби, посилює політичну відповідальність еліт.

Аналіз процесу інтеракції еліт відкриває нові можливості для раціонального, більш адекватного розуміння відносин, які формуються у нестабільних суспільствах з політичними та державними інститутами, що зазнають змін. Взаємодія еліт відображає і визначає динамічні процеси взаємного впливу різних за статусом та позицією (розташуванням в політичному просторі) акторів, взаємну обумовленість їхньої діяльності, і, як наслідок – зміну стану кожного з них.

У сучасних умовах взаємодія еліт обумовлена комунікативними чинниками: політична діяльність еліт починається з процесу інтерпретації інформації, інтеракція еліт розгортається у специфічному комунікативному просторі, структура та правила якого формуються під впливом мас-медіа.

Інтеракція політичних еліт – це динамічний процес безперервного взаємного узгодження дій, значення яких не закладене у самому світі політичного, воно твориться та перетворюється в його визначеннях, які еліти (індивідуальні та колективні політичні актори) постійно і взаємно демонструють. «При цьому право та можливість демонструвати та презентувати свою точку зору актори отримують, займаючи певну політичну позицію, топологічно знаходячись у певній точці політичної реальності» [3, с. 14].

Інтеракція еліт у сучасних умовах передбачає продуктивну взаємодію, взаємне інформаційне збагачення учасників, їхній взаємовплив, а не просте спілкування, у процесі інтеракції як

комунікативної взаємодії актори потребують позитивного впливу один на одного. Взаємодія еліт виступає як інтегруючий фактор політичного простору, сприяє утворенню соціальних та політичних структур, а кожна із взаємодіючих сторін виступає як причина іншої і як засіб одночасного зворотного впливу протилежної сторони, що зумовлює розвиток, у ході якого виявляються можливі протиріччя елітних груп та засоби їх подолання.

У посткомуністичному політичному просторі інтеракція еліт формується під впливом внутрішніх та зовнішніх факторів, через неусталені правила вона потребує постійного визначення реального на даний час стану справ, яке складається у процесі інтерпретації та реінтерпретації дій інших елітних груп.

На думку Д. Яковлева, «Комунікаційна взаємодія сучасної доби, опосередкована технологічними новаціями, трансформує політичні інституції та створює нові виклики для демократії. Один з таких викликів, що несе в собі потенційну загрозу появи нової форми тоталітаризму (інформаційного), це – медіатизація політики. Саме тому, раціонально аргументована комунікація, вироблення традиції відкритого політичного дискурсу стають необхідними складовими, які забезпечують позитивну динаміку політичного процесу» [3, с. 15].

Повною мірою це стосується інтеракції політичних еліт, у якій особлива роль належить комунікативній раціональності. Комунікативна раціоналізація інтеракції політичних еліт відкриває можливість створювати й обґрунтовувати нові легітимні правила соціального регулювання за допомогою дискурсивного формування суспільної думки й волі. У процесі взаємодії політичних еліт раціональна аргументація покликана забезпечити вільну й рівну участь усіх елітних груп у сумісному пошуку істини, де немає жодного примусу, крім сили кращого аргументу. Для цього, за Ю. Габермасом, необхідно дотримуватися п'яти вимог комунікативного дискурсу: жоден учасник обговорення не повинен уникати дискурсу (вимога всезагальності); у процесі дискурсу всі повинні мати рівні можливості представляти і критикувати претензії на справедливість (автономія); учасники повинні бути готовими поділяти претензії інших на справедливість (ідеальне виконання ролі); наявність розбіжностей між учасниками повинні нейтралізовуватися таким чином, щоб ці розбіжності не впливали на досягнення консенсусу (нейтральність сили влади); учасники повинні відкрито оголосити свої цілі, наміри й утримуватися від стратегічних дій (прозорість) [Див. детал.: 1].

Таким чином, відбувається поступова трансформація функцій політичних еліт – від класичних функцій (політичного управління, агрегації та представництва групових інтересів, ідеологізації політичного простору, визначення загального суспільного інтересу, політичної інтеграції та ін.), до функцій у інформаційному суспільстві – комунікативної, репрезентативної, символічної.

Незважаючи на особливості політичної системи кожної демократичної країни та відмінності у механізмах ротації політичних еліт, які сформувались історично, процес взаємодії політичних еліт – це важлива характеристика демократичного політичного режиму, його відмінна риса, порівняно із тоталітаризмом та авторитаризмом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Габермас Ю. Залучення іншого : Студії з політичної теорії / Габермас Ю.; пер. з нім А. Дахній; наук ред. Б. Поляруш. – Львів : Астролябія, 2006. – 416 с.
2. Себайн Дж. Г. Історія політичної думки / Себайн Дж.Г., Торсон Т.Л. – Пер. з англ. – К.: Основи, 1997. – 838 с.
3. Яковлев Д. В. Політична взаємодія як комунікативний процес : медіатизація, демократизація, раціоналізація / Д. В. Яковлев. – Одеса : Астропринт, 2009. – 288 с.